

УДК 316.4:657.6

Оксана Сотула
Наталія ЮсіфOksana Sotula
Natalija Jusif**СОЦІАЛЬНИЙ АУДИТ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА
ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ****SOCIAL AUDIT AS AN IMPORTANT COMPONENT
OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE STATE**

Досліджено важливість впровадження та поширення соціального аудиту. Розглянуто моделі соціального аудиту розвинених країн. Проаналізовано використання соціального аудиту деякими підприємствами України.

Ключові слова: соціальний аудит, соціальна сфера, соціальна відповідальність, економічне зростання, інноваційний проект, людські ресурси.

Исследована важность внедрения и распространения социального аудита. Рассмотрены модели социального аудита развитых стран. Проанализировано использование социального аудита некоторыми предприятиями Украины.

Ключевые слова: социальный аудит, социальная сфера, социальная ответственность, экономический рост, инновационный проект, человеческие ресурсы.

The importance of the introduction and spread of social audit is investigated. The models of social audit in developed countries are considered. The use of social audit by some enterprises in Ukraine is analyzed.

Keywords. social audit, social sphere, social responsibility, economic growth, innovative project, human resources.

Постановка проблеми. За роки незалежності в Україні відбулося багато потрясінь, які негативно вплинули на соціальну сферу. Наслідки фінансової кризи та політичної нестабільності в Україні викликали погіршення соціально-економічного стану з такими ускладненнями, як безробіття, несвочасність розрахунків з оплати праці тощо. В таких умовах особливо актуальним є запровадження та поширення соціального аудиту з метою об'єктивної оцінки соціальної ситуації в країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впровадження та поширення соціального аудиту розглядають як зарубіжні, так і українські автори. Серед українських вчених, які розглядають соціальний аудит як механізм управління розвитком соціальної сфери, А. Андрющенко, О. Балакірева, О. Іщенко та ін. С. Мельник, В. Матросов, М. Гаврицька є розробниками проекту Концепції формування національної моделі соціального аудиту. Російський вчений Ю. М. Попов наголошує на тому, що у сучасних умовах отримати економічну вигоду можливо тільки за умов мінімізації соціальних ризиків, О.О. Шулус у своїх дослідженнях підкреслює, що практичне значення соціального аудиту полягає в тому, що він є ефективним інструментом регулювання соціоекономічних відносин.

Мета статті. Головною метою нашого дослідження є визначення можливостей запровадження та поширення соціального аудиту в Україні задля ефективного управління соціальними процесами та поліпшення програм соціальної підтримки населення. Для цього варто проаналізувати й узагальнити міжнародний досвід становлення та розвитку соціального аудиту; обґрунтувати необхідність і обов'язковість створення національної системи соціального аудиту.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні в Україні спостерігається кризовий стан соціально-економічної сфери. Зокрема накопичилося дуже багато соціальних проблем: бідність більшої частини населення і високе безробіття, низька якість медицини і велика смертність, високий рівень забруднення навколишнього середовища і низька якість продуктів харчування, неналежні умови праці і масові порушення техніки безпеки на виробництві. І цей перелік – далеко не повний [4].

Криза в Україні набула системного характеру. Як відомо, швидкий вихід із системної кризи неможливий, цей процес є довготривалим з непередбачуваними наслідками для суспільства. Одним із пріоритетних заходів щодо поліпшення ситуації в країні є стабільний розвиток соціальної сфери та

заходи соціальної політики, спрямовані на покращення життя суспільства. Позитивні зміни в соціальній сфері сприяють підвищенню життєвого рівня населення та безпосередньо впливають на економіку держави. Важливу роль у процесі соціально-економічного зростання відіграє держава, яка регулює, контролює та забезпечує соціальний захист суспільства як на макрорівні, так і на рівні підприємств, які, в свою чергу, позитивно впливають на соціально-економічний розвиток населення.

Для вимірювання стану соціально-економічного розвитку використовують ряд економічних показників. Як відомо, фінансові показники діяльності підприємств підтверджує фінансовий аудит, а соціальні показники, відповідно, – соціальний аудит.

На сьогодні немає єдиного законодавчо визнаного визначення соціального аудиту. На нашу думку, соціальний аудит – це процес систематичного спостереження, контролю, оцінювання та підвищення ефективності функціонування і стилю роботи організації, засіб вимірювання її впливу на суспільство в цілому.

Соціальний аудит в Україні є достатньо новим та малопоширеним явищем, але й доволі важливим інноваційним проектом, який може слугувати ефективним інструментом регулювання соціо-економічних відносин для підняття їх на якісно новий рівень.

За допомогою соціального аудиту можна виміряти ступінь корпоративної соціальної відповідальності. Ним оцінюються формальні й неформальні правила поведінки всередині організації, думки сторін, зацікавлених у діяльності компанії, з метою вибору умов, сприятливих для менеджменту якості та розвитку людських ресурсів [6].

Стратегічною метою країн з ринковою економікою є сталий розвиток соціально орієнтованої економіки.

Практика застосування соціального аудиту в економічно розвинених та соціально орієнтованих країнах світу почала формуватися у 80-х роках минулого століття і була обумовлена: бажанням зменшити соціальну напруженість та соціальними конфліктами на різних рівнях; формуванням правової бази соціального аудиту як на національному, так і на міжнародному рівнях; намаганням компаній сформувати позитивний імідж за кордоном [3].

У теорії та практиці соціального аудиту провідні позиції займає Франція. Тут питання соціального аудиту тісно пов'язані із соціальною відповідальністю бізнесу, соціальними інвестиціями у рамках концепції сталого розвитку. Характерною рисою системи аудиту є намагання вийти за рамки окремих компаній та перейти на рівень регіонів і національного господарства.

Основними напрямками соціального аудиту у Франції є:

- відповідність правовим нормам (юридичний аудит);
- соціально-трудова відносина на підприємстві (аудит трудових відносин);
- можливості підприємства реалізувати стратегічні цілі (аудит соціальної стратегії).

На даному етапі соціальний аудит використовується переважно великими французькими корпораціями, що мають за кордоном свої дочірні фірми та філії.

Чи не єдиною країною, де без обмежень діють майже всі правові норми ЄС стосовно проведення соціального аудиту, є Німеччина. Специфікою країни є унікальне поєднання аудиту на мікро- та макрорівнях.

На сьогодні соціальний аудит в Німеччині спрямований на здійснення двох основних завдань: надання допомоги роботодавцям у дослідженні соціальної складової виробничих процесів та аналізі дотримання на рівні підприємств соціально-трудових прав працівників. Одне з цих завдань включає в себе обстеження впливу соціального середовища на зростання продуктивності праці та підвищення прибутковості компаній. Зокрема, досліджується цілий комплекс як внутрішніх, так і зовнішніх чинників (елементів аналізу та обстеження). До зовнішніх елементів аналізу відносять: рівень прибутковості регіону, де розташоване підприємство і стан галузі, до якої воно відноситься; стан ринку праці; ціноутворення в регіоні (місцевості); рівень розвитку соціальної сфери в місці проведення аудиту.

Одночасно правова основа ЄС багато в чому орієнтується на соціальні стандарти Німеччини. Широко використовується порівняльний аналіз соціальних показників підприємства з аналогічними показниками на рівні регіону та галузі. Тим самим, соціальний аудит дозволяє визначити конкурентну здатність підприємства як умову вирішення соціальних проблем. В Німеччині, порівняно з іншими європейськими країнами, більш успішно вирішується така складна соціальна проблема, як трудова міграція. Ефективність державної політики пояснюється, насамперед, строгими правовими методами, спрямованими проти нелегальної міграції [1].

Соціальний аудит у США не використовується на макрорівні, тому що він ґрунтується більшою мірою на соціальній відповідальності населення та бізнесу. Це зумовлено тим, що соціальні витрати на лікування, навчання тощо покладено на суб'єкти господарювання та населення. Державні соціальні виплати спрямовуються лише на подолання стихійних лих, епідемій та інших надзвичайних подій.

Поширеними формами соціального аудиту США є: рейтинги компаній, що оцінюють як відносини між персоналом та профспілками, так і інші соціальні програми; соціальна звітність, яка оприлюднюється для зовнішніх користувачів (акціонери, інвестори, клієнти, органи влади, засоби масової інформації).

Таким чином, соціальний аудит фокусується на тому, щоб соціальна відповідальність відобразилася на основних бізнес-показниках. Соціальний аудит оцінює всі сфери діяльності компаній та зіставляє їх із поведінкою компаній з питань етики бізнесу, внутрішньою операційною практикою, системою менеджменту та з очікуваннями основних суб'єктів (співробітників, власників, постачальників, споживачів та міських громад).

Такий аудит соціальної відповідальності виявляє невідповідність заявлених цілей компанії її реальній практиці, служить системою «раннього оповіщення» для виявлення назріваючих проблем, дозволяє компаніям досягати фінансової віддачі від соціально відповідальної поведінки.

Аудит соціальної відповідальності оцінює також втрати від «соціально безвідповідальної» поведінки компаній у ставленні до співробітників, викриваючи втрати, приховані у поточних витратах, втрати прибутку при страхових виплатах і штрафи. Компанії, які поведуться із співробітниками чесно, добиваються більшої продуктивності праці, співробітники працюють там довше, скорочуються витрати на набір, перепідготовку і утримання персоналу.

Основним недоліком методології соціального аудиту США було те, що вона не давала кількісних оцінок. Щоб здолати цей недолік, з'явилася необхідність у розробці соціальних стандартів та переході до соціальної стандартизації. З цією метою була створена нова методика, яка являє собою інтегровану систему аудиту корпоративної відповідальності та комплексно оцінює діяльність компаній за такими основними соціально-економічними показниками:

- системи менеджменту якості;
- енергозбереження та охорона навколишнього середовища;
- відносини з персоналом;
- трудові відносини і права людини;
- відносини з місцевою спільнотою.

Таким чином, аудиторське обстеження починалося з найбільш простої його форми – соціального рейтингу. Потім відбувся перехід до соціальної звітності. Ще пізніше соціальна звітність почала спиратися на соціальні стандарти [1].

Японська модель соціального аудиту суттєво відрізняється від європейської та американської: тут набагато більше уваги приділяється соціально-економічним проблемам. Для японської моделі соціального аудиту можна виділити такі характерні риси:

- він отримав найбільший розвиток у сфері охорони навколишнього середовища та трудових відносинах. У той же час права людини порівняно з іншими предметами аудиторського обстеження займають скромніше місце;
- у розробці соціальних стандартів вирішальну роль відіграє уряд. Якщо говорити про державну інспекцію трудових відносин, то її можна характеризувати як своєрідну форму «державного соціального аудиту»;
- до процесу розробки соціальних стандартів широко залучаються профспілки трудящих та представники науки і громадськості.

Таким чином, в Японії забезпечуються основні права трудящих, необхідні для забезпечення гідних умов життя. Крім того, законодавством встановлено мінімальні стандарти умов праці. Доки вони не порушуються, державні та адміністративні органи не втручаються в процес визначення умов праці.

Серед пострадянських країн лідером у запровадженні системи соціального аудиту є Росія, де у 2007 р. було розроблено Концепцію російської моделі соціального аудиту. У рамках практичної реалізації концепції було засновано Національний інститут соціального аудиту, який є автономною некомерційною організацією. Відповідно до Концепції федеральні органи державної влади несуть соціальну відповідальність за розробку та реалізацію соціально-економічної політики, що забезпечуватиме підвищення рівня та якості життя населення. У Росії соціальний аудит інтегрований у систему

соціального партнерства. У Концепції російської моделі соціального аудиту поняття «соціальний аудит» трактується як «інструмент регулювання соціоекономічних відносин шляхом добровільного соціального діалогу всіх сторін, зацікавлених у досягненні соціального консенсусу. Соціальний аудит – аналіз факторів соціальних ризиків і розробка пропозицій зі зменшення їх впливу». Це один із механізмів системи управління, а також спосіб моніторингу, призначений для спостереження за сферою соціоекономічних відносин [1].

Останніми роками соціальний аудит почав поширюватися і в Україні. На жаль, на сьогодні відсутня його організаційно-правова основа, яка б створювала необхідні умови для діяльності соціальних аудиторів, немає необхідної кількості спеціалістів, здатних здійснювати аудит загальнонаціональних програм, проектів, заходів.

Важливість і необхідність впровадження та поширення соціального аудиту в Україні спонукає науковців до конкретних дій. Науково-дослідний інститут соціально-трудова відносин у 2008 р. розробив проект Концепції формування національної моделі соціального аудиту. Згідно з цією концепцією у структурі Національної тристоронньої соціально-економічної ради створюється Національний комітет із соціального аудиту, в якому сторони соціального партнерства представляють Міністерство праці та соціальної політики України, Федерацію профспілок України, Федерацію роботодавців України. На регіональному рівні мають функціонувати регіональні комітети із соціального аудиту на основі тристороннього представництва.

Методичне забезпечення соціального аудиту повинне здійснюватися відповідними відділами та підрозділами Федерації профспілок України, Академією праці та соціальних відносин і Державною установою науково-дослідного інституту соціально-трудова відносин Мінпраці України.

Підготовка кадрів для проведення соціального аудиту має здійснюватися через систему післядипломної освіти на замовлення соціальних партнерів, у т.ч. через систему профспілкового навчання Федерації профспілок України [3].

Соціальний аудит в Україні знайшов і практичний розвиток. Так, з 2008 р. на території України веде свою діяльність з надання соціологічних та аудиторських послуг Центр соціального аудиту (ЦСА). Це незалежна комерційна організація, яка на основі отримання неупередженої інформації допомагає вирішувати соціальні проблеми окремих компаній та організацій, виявляти соціальні ризики в їх функціонуванні. Також систематично Центр соціального аудиту проводить власні дослідження або бере участь у дослідженнях регіонального, всеукраїнського та міжнародного рівнів.

Система аудиту діє на рівні окремих господарських одиниць, як правило, великих компаній з іноземним капіталом, або якщо підприємство приваблює іноземних партнерів як покупців товарів та послуг. Прикладом цього є фактичні проведення соціального аудиту в деяких українських фірмах.

У 2012 р. Видавничий будинок «Фактор» придбав права на випуск видань «Disney» – одного з найбільших світових ліцензіатів та успішного видавця дитячої літератури. Для реалізації проекту було обрано сучасну високотехнологічну друкарню «Фактор-Друк», підприємство, яке за всіма критеріями відповідає вимогам «The Walt Disney Company». Крім високих вимог до стандартів продукції, підприємство зобов'язане дотримуватися встановлених стандартів соціальної відповідальності.

У червні 2012 р. на друкарні «Фактор-Друк» комісія представників «Disney» провела соціальний аудит. Предметом огляду експертів стало дотримання стандартів праці, здоров'я та безпеки працівників. Аудитори підтвердили, що діяльність підприємства відповідає вимогам трудового законодавства, соціальним програмам, охороні праці, а також можливостям для всебічного розвитку персоналу та забезпечення комфортних умов праці.

ДТЕК – найбільша енергетична компанія України, яка входить до складу фінансово-промислової групи «Систем Кепітал Менеджмент» (СКМ), – у 2013 р. успішно пройшла третій щорічний аудит системи управління охороною праці на відповідність вимогам міжнародного стандарту OHSAS 18001:2007. Сертифікат, що підтверджує відповідність системи управління в галузі охорони праці міжнародним стандартам, Сервіс-Інвест (ДТЕК) отримав ще у 2010 р.

Аудитори ТОВ «Менеджмент Систем Консалтинг» щорічно відвідують виробничі й невиробничі підрозділи енергокомпанії, спостерігають за виробничим процесом, проводять бесіди зі співробітниками, вивчають документацію. Сильними сторонами Сервіс-Інвест у галузі охорони праці у 2013 р. були названі: якісне проведення електромонтерами первинних інструктажів з охорони праці, знання і розуміння персоналом небезпек і ризиків, знання та застосування заходів з управління ризиками. Крім сильних сторін, аудитори виділили також зони для вдосконалення, яким наступного року керівництво має приділити пильну увагу [8].

У лютому 2014 р. в ПАТ «Кримський содовий завод» було проведено соціальний аудит. Він здійснювався міжнародною інспекційною компанією «INTERTEK» на замовлення одного з провідних партнерів акціонерного товариства – компанії Saint-Gobain (Франція).

Вимоги зарубіжних партнерів у соціальній сфері базуються на принципах дотримання трудового законодавства, надання можливості для всебічного розвитку персоналу, забезпечення умов праці, що запобігають професійним захворюванням і т.ін.

Експертами було проаналізовано систему охорони праці на Кримському содовому заводі, дотримання стандартів у галузі екології, безпеки, кадрової роботи, а також надано відповідну оцінку виробничих ділянок, побутових приміщень, їдальні, медпункту. У процесі аудиту також проводилося опитування працівників. Аудитори переконалися в тому, що акціонерне товариство не тільки випускає якісну продукцію, а й бере на себе соціальну відповідальність за своїх працівників. Індекс аудиту перевищив порогове середнє значення, а це означає, що підприємство стабільно розвивається. У березні-квітні 2014 р. адміністрації підприємства та профспілковому колективу належить укласти новий колективний договір, у підготовці якого будуть враховані й результати соціального аудиту [8].

Сільськогосподарська компанія АСТАРТА-Київ у 2013 р. продовжила працювати над утвердженням соціальних, трудових, екологічних та антикорупційних принципів заради підвищення добробуту та умов життя громадян.

Охорона навколишнього середовища і турбота про здоров'я працівників залишалися одним із пріоритетних напрямів діяльності Компанії. У 2013 р. АСТАРТА підтвердила відповідність соціально-екологічним стандартам діяльності Міжнародної фінансової корпорації та іншим європейським директивам. Заводи Компанії успішно пройшли верифікаційні аудити на відповідність міжнародному стандарту ISO 14001:2004. Крім того, Наркевицький цукровий завод та головний офіс Компанії підтвердили свої сертифікати з системи управління охороною праці OHSAS 18001.

Цього року компанія отримала звання «Компанії з найвищими стандартами корпоративного управління» та посіла одне з чільних місць у Національному рейтингу благодійників. До того ж, компанія за останній рік створила 623 робочі місця [8].

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Таким чином, дослідивши можливості запровадження та поширення соціального аудиту в Україні, можна зробити такі висновки.

1. Соціальний аудит – це процес систематичного спостереження, контролю, оцінювання та підвищення ефективності функціонування і стилю роботи організацій, засіб вимірювання її впливу на суспільство в цілому.

2. Практика застосування соціального аудиту в економічно розвинених та соціально орієнтованих країнах світу почала формуватися у 80-х роках минулого століття і була обумовлена: бажанням запобігти соціальній напруженості та соціальним конфліктам на різних рівнях.

3. У різних країнах соціальний аудит має певну специфіку. У Франції питання соціального аудиту тісно пов'язані з соціальною відповідальністю бізнесу в рамках концепції сталого розвитку. В Німеччині діють без обмежень майже всі правові норми ЄС стосовно проведення соціального аудиту. У США соціальний аудит ґрунтується на соціальній відповідальності населення та бізнесу. В Японії забезпечуються основні права трудящих, необхідні для забезпечення гідних умов життя. Законодавством встановлено мінімальні стандарти умов праці, і доки вони не порушуються, державні та адміністративні органи не втручаються в процес визначення умов праці.

4. В Україні, незважаючи на відсутність організаційно-правової основи соціального аудиту, розроблено проект Концепції формування національної моделі соціального аудиту. З 2008 р. соціальний аудит застосовується рядом підприємств, зокрема друкарнею «Фактор-друк», Сервіс-інвест (ДТЕК), ПАТ Кримський содовий завод, АСТАРТА-Київ та ін.

Для посилення ефективності управління соціальними процесами та покращення програм соціальної підтримки населення, на нашу думку, необхідно створити організаційно-правову основу соціального аудиту, затвердити Концепцію формування національної моделі соціального аудиту, почати підготовку спеціалістів, здатних здійснювати соціальний аудит загальнонаціональних програм, проектів, заходів.

Соціальний аудит в Україні повинен стати обов'язковим для підприємств всіх форм власності, оскільки соціальна сфера є чи не найважливішою для економічного розвитку держави.

Список використаної літератури

1. Социальный аудит: учеб. пособ. / [под общ. ред. д.э.н., проф. А. А. Шулуca, д.э.н., проф. Ю. Н. Полова.]. – М. : Издат. дом «АТИСО», 2008. – 620 с. – (Серия : «Высшее профессиональное образование»).
2. Попов Ю. Н. Социальный аудит: новая утопия или эффективный инструмент? [Электронный ресурс] / Ю. Н. Попов. – Режим доступа : <http://ispp.at.ua/publ/1-1-0-1>
3. Концепція формування національної моделі соціального аудиту. Проект [Електронний ресурс] / Розробники: С. В. Мельник, В. Д. Матросов, М. К. Гаврицька. – Луганськ, 2008. Розробл. в ДУ НДІ СТВ. Виконавці: Мельник С. В., к.е.н. Тресвятська Т. А., Будьонна Л. В. – Режим доступу : <http://www.lir.cci.lg.ua>
4. Концепція економіко-соціального та культурно-національного розвитку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pro-vincia.com.ua/ekonomka/8013-koncepcya-ekonomko-socalnogo-ta-kulturno-naconalnogo-rozvitku-ukrayini.html>
5. Калінеску Т. В. Соціальний аудит та інспектування: підруч. / Калінеску Т. В., Шаповалова Т. В., Ліхоносова Г. С. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2013. – 380 с.
6. Шершньова З. Є. Стратегічне управління : підруч. / З. Є. Шершньова. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К. : КНЕУ, 2004. – 699 с.
7. Економічна криза в Україні: виміри, ризики, перспективи / [Я. А. Жаліло, О. С. Бабанін, Я. В. Белінська та ін. ; за заг. ред. Я. А. Жаліла.]. – К. : НІСД, 2009. – 142 с.
8. Звіт про прогрес, досягнутий у рамках виконання принципів Глобального договору ООН у 2013 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.csrjournal.com/liveexperience/socreports/7007-socialnyy-otchet-holdinga-astarta-kiev-2013g.html>

References

1. Social audit: textbook (2008). In: prof. A. A. Shulus, prof. Yu. N. Polov (Eds). Moscow: Izdat. dom «ATISO», 620 p. (Series «Higher education»).
2. Popov, Yu. N. Social audit: new utopia or effective tool? [Internet]. Available from: <<http://ispp.at.ua/publ/1-1-0-1>>
3. Melnik, S. V., Matrosov, V. D. and Gavrit'ska. M. K. (2008) The concept of the formation of national model of social audit. Project. Luhansk. Elaborated in NDI PTS. Executors: Mel'nik, S. V., Tresvyats'ka, T. A. and Budonna, L. V [Internet]. Available from: <<http://www.lir.cci.lg.ua>>
4. The concept of economic-social and cultural-national development of Ukraine. [Internet]. Available from: <<http://pro-vincia.com.ua/ekonomka/8013-koncepcya-ekonomko-socalnogo-ta-kulturno-naconalnogo-rozvitku-ukrayini.html>>
5. Kalinesku, T. V, Shapovalova, T. V. and Lihonosova, G. S. (2013) Social audit and inspection: textbook. Luhansk: Vyd-vo NUS im. V. Dalya, 380 p.
6. Shershnova, Z. E. (2004) Strategic management: textbook. 2nd ed., rev. and add. Kyiv: KNEU, 699 p.
7. Zhalilo, Ya. A., Babanin, O. S, Belins'ka, Ya. V. et al. (2009) Economic crisis in Ukraine: measurement, risks and prospects. Kyiv: NISD, 142 p.
8. The report on progress achieved in the framework of the principles of the UN Global treaty in 2013. [Internet]. Available from: <<http://www.csrjournal.com/liveexperience/socreports/7007-socialnyy-otchet-holdinga-astarta-kiev-2013g.html>>

Стаття надійшла до редакції 28.03.2014.

Відомості про авторів

О. В. Сотула, кандидат економічних наук, доцент, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького.

Н. О. Юсіф, студентка, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького.